

Geopolitiek zonder grenzen

David Criekemans

Geopolitiek, 'geografisch geweten' van de buitenlandse politiek?

Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 2007; 848 blz.; 85,- euro;

ISBN: 978-90-441-1969-5

Er zijn van die boeken die onmiddellijk in het oog springen. Een boek dat je het gevoel geeft dat je het moet lezen om niets te missen. *Geopolitiek, 'geografisch geweten' van de buitenlandse politiek?* van de Belgische auteur David Criekemans is zo'n boek. In alles straalt het uit dat het een standaardwerk wil zijn. Het handelt – zeg ik, sprekend voor eigen parochie – over een wetenschappelijke discipline die eigenlijk in Nederland te weinig aandacht krijgt, namelijk het zich snel ontwikkelende vakgebied van de Geopolitiek. Dat bestudeert hoe politiek zich uitdrukt in territoriale claims, zoals strijd om territoriale identiteit en grenzen of het buitenhouden of in kampen opsluiten van migranten, alsmede hoe geografie ook de politiek beïnvloedt, zoals in olie- en waterconflicten.

Het boek van Criekemans omvat auteurs die zich bezighielden en/of -houden met geopolitiek of die nu werkzaam zijn in Internationale Betrekkingen, Politieke Geografie, Klassieke Geopolitiek of Kritische Geopolitiek. In een goed leesbare schrijfstijl bespreekt de auteur geschiedenis, opkomst en huidige variëteit van het vakgebied. Hij laat overtuigend zien hoe het academische denken over geopolitiek aan het einde van de 19de eeuw ontstond, toen de opkomende imperiale grote mogendheden met elkaar streden om mondiale 'macht', om vervolgens auteurs en stromingen te bespreken in het Interbellum, na de Tweede Wereldoorlog, de daaropvolgende Koude Oorlog en de huidige tijd. In het bijzonder zijn uitvoerig overzicht van klassieke geopolitiek (aan de hand van werken van o.a. Ratzel, MacKinder, Kjellen, Haushofer) in het

begin van het boek is, hoewel weinig vernieuwend, goed gedocumenteerd en overzichtelijk. De confrontatie van de klassieke denkers in de geopolitiek met de huidige dominante stroming, de kritische geopolitiek, is ook nuttig. Jammer is wel dat bij de uitleg over wat kritische geopolitiek is, niet een vergelijkbare brede variëteit wordt besproken, zoals bij de klassieke geo-politicologen.

Bovenal was het boek echter bruikbaar geweest als de auteurs en de stromingen nadrukkelijker ook 'genealogisch' geplaatst zouden worden tegen de achtergrond van de geopolitieke thema's van hun tijd. Er is veel aandacht voor de inzichten van auteurs, maar aandacht voor bespreking van de geopolitieke thema's zelf, zoals territoriale oorlogvoering, kolonialisme, Val van de Muur, Europese binnen- en buitengrenspolitiek, de constructie van nationale identiteiten, territorialiteit van de *war on terror*, geopolitieke belangen in de klimaatcrisis, enz. blijven daardoor grotendeels achterwege.

Het voert te ver om alles van de inhoud te bespreken van dit wonderlijke boek. Dat is vanwege de omvang, alsook de wel erg brede opzet ervan onmogelijk. Het is dan ook geen boek geworden dat je aan één stuk leest. Het is een boek dat je pakt en weer weglegt, en in je kast plaatst om het nog eens erop na te slaan. De kracht van het boek is daarmee tevens ook zijn zwakte. Het wil 'orde in de chaos brengen' (blz. 26) om 'nog door de bomen het bos te zien' (blz. 32). Maar het boek heeft zoveel lijstjes, indelingen, opsommingen, overzichten en vergelijkingen, dat het juist het gevaar in zich herbergt zelf een bos te creëren. In totaal heeft het boek maar liefst 847 pagina's, in-

clusief 20(!) pagina's inhoudsopgave en 80(!) pagina's bijlagen.

En eigenlijk had het boek zoals het nu is opgezet nog dikker kunnen zijn. Dat komt omdat er eigenlijk geen keuze gemaakt wordt. Het wil namelijk wel zeer graag een boek zijn en geen wikipedia of encyclopedie, maar er gaat tegelijkertijd wel de pretentie van volledigheid van uit, terwijl geen boek of naslagwerk dat kan zijn. En dat is het dan ook niet. Al was het alleen maar omdat elk naslagwerk dat gedrukt wordt, op het moment van verschijnen al weer is gedateerd. In het geval van Criekemans komt daar nog bij dat hij jammer genoeg zijn bronnenonderzoek in 2004 afsloot, terwijl zijn boek om onduidelijke redenen pas uitkwam in 2007. Maar belangrijker, ook binnen de door hem afgedekte periode blijft veel onbesproken. Dat kan ook niet anders en is niet per se kwalijk. Maar om te kunnen volgen en beoordelen of de selectie van bronnen logisch en verantwoord is, is het eminent van belang te weten met welk doel een boek wordt geschreven en vooral ook welke onderzoeksmethodologie is gebruikt in de selectie van bronnen.

De doelstelling is zeer breed, namelijk 'de relatie tussen "territorialiteit" en "politiek" inzichtelijker te maken' (blz. 32). Die doelstelling leidt niet noodzakelijkerwijs tot een dergelijk breed overzicht, want het inzichtelijker (n.b. waarom en voor wie was het niet inzichtelijk?) maken van een relatie vraagt vooral om een theoretische bespiegeling en/of om een goed uitgevoerde reeks voorbeelden waaruit die relatie zou kunnen blijken. De onderzoeksmethode bij het 'inzichtelijker maken' blijft bovendien onduidelijk. Niet duidelijk is wanneer een werk tot de discipline geopolitiek is gerekend en wanneer niet, en wanneer een auteur/stroming belangrijk genoeg is om opgenomen te worden in zijn overzicht. Dat is een gemis.

Criekemans lijkt dus geen keuzen te kunnen/willen maken. Alles lijkt

belangrijk, en alles wordt naast elkaar gezet of opgesomd. En de keuzen die hij wel maakt – bepaalde auteurs wel, anderen niet – worden niet toegelicht. Hij lijkt de Geopolitiek vooral te bezien vanuit het perspectief van de discipline Internationale Betrekkingen, wat natuurlijk zijn goed recht is, hoewel het een beperking van de term zelf is, want geopolitiek hoeft zeker niet alleen buitenlandse politiek te betreffen. De enormiteit van het opsommende overzicht belet hem daarnaast al te zeer ook theoretisch de diepte in te kunnen gaan en op een meer fundamenteel niveau de relaties te leggen tussen verschillende zienswijzen voor een bepaald debat of thema. Daardoor wordt sommige thema's, onderwerpen en auteurs hier en daar onrecht aangedaan. Het probleem is dus dat Criekemans op twee gedachten hinkt. Hij wil volledig zijn, terwijl hij zelf aangeeft te begrijpen dat dat niet kan, en anderzijds wil hij een mening ventileren, als in een regulier boek.

Voor wie is dit boek dan geschreven? Niet voor de ingewijde onderzoeker in het vakgebied van de geopolitiek. Daarvoor bevat het eigenlijk, afgezonderd van enkele weetjes en feitjes over kleine studiecentra, te weinig ook een theoretische vernieuwing. En daarvoor

laat Criekemans te weinig van zijn eigen visie zien, waardoor een debat met hem zou kunnen ontstaan. Een leerboek voor de student in de geopolitiek dan? Ook daarvoor is het niet echt bruikbaar, want het is te veel en te opsommend. Het zou voor de student wellicht wel een eerste bron voor verder naslagwerk kunnen zijn, al schrikt het boek door de omvang ervan ook wel af. Een sterke indikking, een goede leeswijzer erbij en thematische casuïstiek zou dan essentieel zijn. Voor een gemiddelde politicus dan? Het zou zonder meer zeer aan te bevelen zijn, maar het is onwaarschijnlijk dat hij/zij dit boek ter hand zal nemen. Daarvoor is het teveel gericht op de academische bestudering van de geopolitiek, en niet op de beoefening ervan.

Eigenlijk lijkt Criekemans dus het boek vooral voor zichzelf geschreven te hebben, om zich de discipline eigen te maken. Een soort proeve van bekwaamheid. Vandaar wellicht ook de poging een overzicht te willen maken. Welnu, de vakbekwaamheid van Criekemans is evident. Het probleem is alleen dat het een overzicht zonder grenzen is geworden. Een discipline, een subject, is niet iets wat je vastgrijpen kan als een object. De veelheid en historisch gezien telkens

veranderende definities van geopolitiek die hij in de bijlage opneemt, laten de onmogelijkheid en onwenselijkheid van deze oefening zien. Want in de veelheid en ongelooflijk brede historische variëteit aan denkers een constante, een kern te willen zien ('de essentie ... te identificeren', blz. 32) is vooral het werk van een auteur en niet de eigenschap van een discipline. Een discipline staat nu eenmaal niet vast, maar wordt telkens opnieuw uitgevonden.

Doorslaggevend is daarom de beargumentering van de keuzen en het perspectief waarmee een geopoliticoloog zichzelf plaatst in een debat. Ik zie dan ook uit naar de volgende publicatie van Criekemans, waarin hij wellicht na zijn overzicht van geopolitieke werken, nadrukkelijker zijn eigen gezicht laat zien. Gezien de kwaliteit van zijn auteurschap en zijn vorsend vermogen zal dat ongetwijfeld weer een in het oog springend boek zijn, dat je gelezen moet hebben.

Henk van Houtum

Henk van Houtum, politiek geograaf, is verbonden aan het *Centre for Border Research* van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Geweld in drie dimensies

Slavoj Zizek

Geweld. Zes zijdelingse bespiegelingen.

Amsterdam: Uitgeverij Boom/SUN; 200; 224 blz.; 23,95 euro;

ISBN: 978-90-8506-749-8

Met zijn recentelijk vertaalde boek *Geweld* levert de tegendraadse hedendaagse denker Slavoj Zizek een bijdrage aan een debat dat immer actueel is: het wezen van geweld. Verwacht echter geen droge, systematische analyse van een vaak ongrijpbaar geacht thema, maar eerder een serie van zes

verwante essays die 'zijdelings' hun licht proberen te schijnen over het geweldsthema. Zizek verkiest deze zijdelingse benadering weloverwogen, omdat hij terecht opmerkt dat de rechtstreekse confrontatie met geweld vaak een mystificerende, verlamme werking op ons uitoefent, waarbij het complexe wezen

van geweld paradoxaal genoeg vaak verloren gaat.

Centraal in het boek staat een verdeling van geweld in drie dimensies: het *subjectieve* geweld, het *objectieve* geweld en het *symbolische* geweld. Zizeks centrale these is dat in de moderne tijd men zich voornamelijk bezighoudt met het eerste, de welomlijnde geweldsdaad die direct gekoppeld is aan een dader (subject), terwijl hierbij de structurele, objectieve en symbolische dimensies van geweld onderbelicht blijven. Hierin komt Zizeks relatief orthodox marxistisch geïnspireerde wereldop-